

ВІДОБРАЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ У ПАРЕМІЯХ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено спробу реконструювати уявлення китайців про жінку та жіночність, на підставі аналізу 102 прадавніх і сучасних паремій китайської мови, до складу яких входить графема "жінка". З'ясовано, що жінку уявляли тягарем для батьків, цілковито залежною від чоловіка; безталанною, некорисною, обмеженою істотою; чеснотами для якої були послужливість, шанування традицій та покора.

The article is dedicated to a representation of woman and femininity in Chinese culture that was found out as a result of analysis of 102 ancient and modern Chinese proverbs with character "woman". It is argued, that woman is imagined as a load for her parents, fully dependent upon a man; as an unavailing, limited creature; with complaisance, respect of traditions and obedience as the virtues.

Фразеологічний склад мови становить особливий інтерес для досліджень у галузі лінгвістичної гендерології. Природа значення як фразеологічних одиниць, так і прислів'їв та приказок тісно пов'язана з фоновими знаннями та практичним досвідом особистості носія мови, з культурно-історичними традиціями народу, який розмовляє цією мовою [1].

Одним із різновидів концентрації досвіду суспільства є паремії. У монографії В. М. Телія термін "паремія" стосується прислів'їв та приказок [2, с. 58]. Паремія може бути розтлумачена як стійке словосполучення в мові, відтворюваний у мовленні анонімний вираз, що може бути використаний з дидактичною метою [3].

Особливості мовної свідомості відбиваються в пареміях китайської мови, колоритно відображаючи національний мовний характер китайців. Національним мовним характером, у свою чергу, обумовлений і той факт, що китайські паремії відомі та зрозумілі здебільшого тільки носіям китайської мови, вони гармонійно входять у їхнє світосприйняття як невід'ємна частина загальної картини світу. У той же час, для іншомовного представника вони, сповнені національного колориту, можуть бути навіть незрозумілими, бо його картина світу значною мірою відрізняється від картини світу китайців. Саме відмінності картин світу пояснюється той факт, що більшість китайських паремій не мають еквівалентів в українській мові.

Наше дослідження присвячене вивченню гендерного аспекту китайської мови, яке можна звести до дихотомії "чоловік – жінка" або "особа чоловічої статі – особа жіночої статі". Ця опозиція є однією з найстародавніших з усвідомлених людством, тому в будь-якій мові світу (в тому числі й у китайській) існує розвинута система лексичних засобів для її вираження. Предметом розгляду цієї статті є відбиття гендерних уявлень у пареміях китайської мови, що включають графему 女 "жінка" окремим ієрогліфом.

Дослідивши словник прислів'їв та приказок китайської мови [4], ми отримали експериментальну групу із 102 прадавніх і сучасних паремій китайської мови, до складу яких входить графема "жінка". У проаналізованих нами прадавніх та сучасних пареміях морфема 女 (яка в українській мові відповідає кореням жін-, дів-) зустрічається у таких сполученнях: 女儿 донька, дівчинка; 女子 жінка; 女人 жінка; 妇女 жінка; 妇人 жінка; 儿女 діти; 闺女 дівчина, дочка; 女孩 дівчинка, дочка.

Аналіз експериментальної групи, з використанням графеми "жінка", дозволив нам розподілити вибрані китайські паремії на 3 групи за тематикою: традиції та вірування, характеристичні особливості жінок, порівняння чоловіка і жінки та опис взаємин між ними. Далі наведемо приклади цих приказок, з тлумаченням українською мовою.

За результатами нашого дослідження перша група, що описує традиції та традиційні уявлення, об'єднує 62 приказки, які було розподілено на п'ять підгруп. Дослідивши значення та використання цих висловів, найбільшу кількість (22 приказки) було віднесено до підгрупи традицій, пов'язаних із заміжжям. До підгрупи традицій, пов'язаних з народженням та вихованням дітей нами віднесено 13 паремій; по 10 приказок у підгрупах традицій, які стосуються

дорослішання та побуту; найменша ж кількість – 7 паремій – у підгрупі традицій, що пов'язані з коханням.

Наведемо найбільш характеристичні приклади до кожної з підгруп (у круглих дужках подано можливі варіанти паремій).

1) паремії, що ілюструють традиції, пов'язані з заміжжям:

- 女人嫁汉, 穿衣吃饭 (嫁汉嫁汉, 穿衣吃饭). Виходьте заміж за справжніх чоловіків – будете ситі та одягнені. Цей вислів ніби запрошує дівчат виходити заміж за справжніх чоловіків.

Ця приказка дає змогу виявити уявлення китайців як про внесок жінки, так і про внесок чоловіка в родину. Можемо зробити висновок, що в китайській родині жінка сприймалася більше як "споживач", а "здобувачем" був чоловік, відтак матеріальний стан жінки був відображенням здібностей її чоловіка (а не її власних). На перший погляд, цей вислів сприймається як вигідна для жінки пропозиція – вона звільняється від турбот і боротьби в соціумі за краще місце, але він приховує зворотній бік подружнього життя, в якому жінка потрапляє в повну залежність від чоловіка.

Крім того, з цього прислів'я можемо виявити інформацію про гендерну маркованість у розумінні успішності: якщо для жінки успіх – це одружитися зі справжнім чоловіком, то для чоловіка успіх – це, очевидно, стати справжнім чоловіком. Тобто, успіх жінки залежить від обставин, а їй самій відведено пасивну роль, тоді як чоловік активно творить себе сам і досягає успіху власними зусиллями.

Тож це прислів'я звабливою перспективою забезпеченості маскувало від жінок справжній стан заміжньої жінки – в усьому залежної від чоловіка.

- 一女不吃两家茶(一家女不吃两家茶; 一女不受二聘). Одна жінка не п'є двічі весільного чаю. Цей вираз розкриває одну з весільних традицій – після того, як жінка і чоловік побралися, родина нареченого посилала родині молодої чай. За віруванням жінка не мала права одружуватися двічі, тож не могла вдруге куштувати весільного чаю;

Отже, в уявленнях китайців родина чоловіка для жінки ставала так само єдиною, як і її власна, рідна, родина.

Таким чином, китайці дотримувалися таких уявлень про заміжжя: усвідомлювали перспективу залежності жінки від чоловіка та її міцної довічної прив'язаності до родини чоловіка.

2) паремії, що стосуються традицій народження та виховання дітей:

- 盗不过五女门 (盗不入五女门). У родину з п'ятьма доньками і злодій не полізе. За традиційними прикметами народження доньки може призвести до такої нужденності, що навіть кradієві нічого в такій хаті взяти.

Отже, ця приказка відображує негативне ставлення пересічних китайських родин до народження дівчат, адже, і в батьківській родині дівчина сприймалася тільки як "споживач", її ростили для того, щоб віддати в іншу родину, продовжувати інший рід, а її власні батьки не мали ніякого зиску з її народження, тільки витрати на годування й виховання. Тож можна уявити розчарування тих батьків, які мали аж п'ятьох доньок!

• 无儿女也贵. Як немає сина, то народити доньку теж щастя. Цей приклад сучасної приказки мотивує батьків ставитися до народження та виховання доньки з належною увагою.

У стародавні часи народження доньки вважалося надзвичайною невдачею для батьків. Якщо у родині народжувалась дівча, мати зазнавала покарання: чоловік змушував дружину спати на землі, прикриваючись лише ковдрою, а єдиними її знаряддями роботи відтепер ставали прядка та сковорода [5]. Народження ж сина, навпаки, вважалося метою шлюбу і великим щастям для родини. Тому не дивно, що батьки більше оберігали та піклувались про дитіє чоловічої статі, що з плином часу призвело до певних демографічних проблем.

Хоча ідея бажання батьків мати сина і наявна у цій паремії, в цілому приказка підкреслює важливість народження як хлопчиків, так і дівчаток. Отже, у наш час зроблено спробу відновлення гендерного балансу аби звести нанівець дискримінацію жінок.

Тож констатуємо ще раз, що в стародавньому Китаї існувала дискримінація жінок з самого їх народження. Дитина в сім'ї була радістю, якщо народжувався хлопчик, але ставала тягарем, якщо на світ з'являлась дівчинка. Однак з плином часу уявлення про доньку, як "споживача", абсолютно непотрібного та некорисного члена родини було змінено, що й уособлює остання з наведених приказок.

3) паремії, що ілюструють традиції, пов'язані з дорослішанням:

• 女大自巧, 狗大自咬. Доросла жінка стає вправною, дорослий собака навчається гавкати. У даному вислові дівчина порівнюється із собакою: дівчина, коли дорослішає, набуває багато умінь та навичок, ніби собака – коли підростає, навчається гавкати.

На наш погляд, порівняння дівчини із собакою саме по собі ілюструє пригнічене положення жінки в суспільстві. До того ж, у паремії порівнюються здобуті через навчання та фізичну працю уміння та навички дорослої жінки із фізіологічним рефлексом собаки, для набуття якого він не кладає ніяких зусиль. Це також применшує гідність жінки.

Отже, хоча з одного боку ця паремія й характеризує жінку як таку, що набуває певних корисних та важливих умінь у процесі дорослішання, з іншого боку цінність набутих навичок применшується порівнянням із гавканням собаки.

• 女大不中留 (女大不可留; 女大不中留, 留下结冤仇; 女大不中留, 留来留去反成愁). Дівчина, як підросле, не повинна залишатися. Цей вислів та всі можливі його варіанти мають таке тлумачення: дівчина, коли підрослішає, обов'язково має виходити заміж, а не залишатися з батьками.

У стародавньому Китаї серед усіх членів сім'ї найбезправнішими були доньки. Таке відношення походило з традиційного уявлення про доньку, як про найбільш невідгану та непотрібне надбання родини. Адаже донька не мала достатньої фізичної сили аби працювати на полі та виконувати іншу життєво важливу тяжку працю, натомість з народженням дівчинки з'являвся "зайвий рот", який потрібно було годувати. У зв'язку з цим у більшості випадків єдиним зиском з народження доньки ставало її вдале і швидке заміжжя та отримання весільного "викупу".

Тож ця паремія ілюструє обов'язок дівчини вийти заміж так скоро, як підросле, аби відшкодувати батькам витрати на виховання та годування у роки дитинства, замість продовжувати жити у родині батьків додаючи їм зайвого клопоту.

Таким чином, дівчина, що підростає, мала обов'язок доглядати себе та набувати багатьох умінь і навичок аби прискорити заміжжя та отримання весільного викупу. Натомість тогочасне китайське суспільство не вважало жіночу працю гідною уваги, а жіночі вміння ціннішими.

4) паремії, що ілюструють традиції, пов'язані з побутом та працею:

• 男务耕, 女务织. Чоловік повинен орати, жінка повинна прясти. В українській мові існує подібна за змістом приказка: чоловік за батіг, жінка за пиріг.

У всі часи чоловіки були більш витривалі та сильні фізично, отже мали працювати на полі, обробляючи землю. Жінки ж у свою чергу були наділені естетичним смаком та здатністю до довготривалої кропіткої праці – тож мали виконувати різноманітну хатню роботу та обслуговувати виснажених працюючих чоловіків. На наш погляд цікавим є той факт, що, хоча і китайський, і український варіанти приказки ілюструють розподіл праці, однак види наведених робіт різняться (чоловік – орач, скотар, жінка – ткаля, кулінар).

Отже, цей вираз ілюструє, з одного боку, загальну трудову повинність, з іншого – розділ видів робіт на жіночі та чоловічі.

• 丫环女带钥匙, 当家不作主. Жінка тримає ключі, але не головує в господарстві.

Ця приказка показує, що жінка мала в хатньому господарстві тільки обов'язки, та не була наділена правами. Це витікало з її підлеглого стану в родині, з повної її матеріальної та моральної залежності від чоловіка, що вважався єдиним господарем у домі. Отже, хоча жінка й займалась господарством, але в родині не мала права голосу, не мала змоги нічого вирішувати самостійно.

Таким чином, і жінки, і чоловіки у родині мали певні обов'язки, які було розподілено з урахуванням їхніх можливостей та фізичних особливостей. Але, перебуваючи в повній фінансової та моральної залежності від чоловіка, жінка не мала прав, а отже, не могла головувати навіть у хатньому господарстві.

5) паремії, що ілюструють традиції, пов'язані з коханням:

• 男欢女爱. Чоловік любить, жінка кохає. Ця паремія розповідає про різницю в почуттях між парубком та дівчиною.

Традиційно вважалося, що в романтичних відносинах жінка завжди щиро кохає, а чоловік вдає кохання, адже для створення шлюбу обов'язковим було не взаємне кохання пари, а схвалення батьків. Якщо дружина подобалась чоловікові, але не подобалась його батькам, він повинен був розлучитися з нею. Якщо говорити жінці про кохання до неї, це принесе шкоду взаєминам. Натомість, згідно з традицією жінка мала щиро покохати свого чоловіка, його батьків та добре їм служити.

Отже, ця паремія підкреслює, що певні традиції та вказівки існували навіть щодо такого незбагненого почуття як кохання між парубком і дівчиною. Жінка відігравала пасивну роль у цих взаєминах. Якщо жінку було обрано, вона повинна була покохати свого чоловіка та його родину, всіляко догоджати їм та проявляти щирість своїх почуттів. Натомість чоловік мав змогу зовсім не висловлювати своїх почуттів до жінки.

Таким чином, проаналізувавши першу групу паремій, які стосуються традицій і вірувань, ми можемо зробити висновок, що китайці уявляли жінку 1) залежною від чоловіка; 2) тягарем для родини; 3) міцно, раз і назавжди прив'язаною до родини чоловіка; 4) безталанною та некорисною істотою; 5) безправною та такою, що має тільки обов'язки; 6) пасивною у справі обиравання чоловіка тощо.

До другої групи нами було віднесено 22 паремії, що відображають характеристичні особливості жінок. 15 з проаналізованих висловів увійшли до підгрупи, яка характеризує жінок з негативного боку, і лише 7 приказок становлять підгрупу, що описує позитивні риси характеру жінок.

1) паремії, що ілюструють позитивні особливості жінок:

- 女大一，有饭吃；女大二，多利市；女大三，黄金山。

Якщо дружина старша на 1 рік – завжди буде, що їсти; якщо старша на 2 роки – у всіх справах буде вдача; якщо старша на 3 роки – у хаті будуть гори золота.

Цей вислів дає нам зрозуміти: якщо дружина старша за чоловіка, вона обов'язково має допомагати йому бути багатим та успішним та задовольняти його потреби. Навіть більше – якщо під час виконання певного завдання присутня допомога жінки, то результат буде здобутий швидше.

Отже, ця паремія ніби мотивує чоловіків одружуватись на старших за себе жінках, аби скористатися їх мудрістю та життєвим досвідом, надбаним упродовж життя.

- 九子不葬父，一女打荆棺。 Після смерті батька навіть дев'ятеро синів не змогли поховати його, і тільки донька надала йому спокій.

Традиційно у доньках виховувались "три правила покори" 三从: удома підкорятися батькові, в заміжжі – чоловікові, у вдівстві – сину. Тому жінки мали велику пошану до родичів чоловічої статі. У відповідності з культом предків призначенням людини на землі є продовження роду та підтримування могил предків. Відповідно, в Китаї доньки мали за честь вшанувати померлого батька.

Отже, навіть якщо сини з якоїсь причини не спромоглися гідно поховати батька, донька зможе дати йому спокій, адже була вихована з надзвичайною пошаною до батька, як родича чоловічої статі.

- 2) паремії, що ілюструють негативні особливості жінок:

- 女人舌头上没有骨头。 Жіночий язик не має кісток. Ця паремія має еквівалент в українській мові – "язик без кісток", яка, правда, стосується не лише жінок.

Отже, надмірна балакучість традиційно в різних народів вважається однією з найпоширеніших негативних рис характеру жінок.

- 女人头发长，见识短。 Жіноче волосся довге, кругозір кроткий. цей вираз має еквівалент у російській мові "Волос долог, да ум короток".

Жінка від народження була визнана обмеженою, не дуже розумною, нездатною до навчання істотою, яка зовсім цього навчання не потребувала його. Тож у давнину вважали, що в жінок невеликий запас знань, обмежений кругозір.

Таким чином, дослідивши другу групу паремій, що стосуються характеристичних особливостей жінок, ми можемо зробити висновок, що у Китаї жінку уявляли з одного боку мудрою, розважливою та такою, що неухильно шанувала традиції, але в той же час вона була наділена надмірною балакучістю та обмеженим кругозором.

До **третьої групи** увійшли 18 китайських паремій, у яких порівнюються якості характеру, діяльності, ставлення інших до чоловіка та жінки. Досліджені вислови можуть допомогти зрозуміти також взаємовідносини між чоловіком та жінкою у давньому та сучасному Китаї.

- 男子有德便是才，女子无才便是德 (女子无才便是德; 女子无才便有德). Талановитий чоловік наділений чеснотами, для жінки ж чеснота – відсутність талантів.

Батько відповідав за виховання у доньки "чотирьох чеснот" 四德, що полягали в дотриманні подружньої вірності, чесності, скромності і старанності. В дівочтві вона в усьому підкорялася батькові, після заміжжя ставала служницею чоловіка та його батьків. Тож за традицією, всі таланти, що мають бути наявними в жінки, обмежуються покорюю. Чоловік же як господар у домі, як голова родини, як єдиний можновладець, повинен був мати безліч чеснот і талантів.

Отже, у зв'язку з тим, що єдиним обов'язком жінки було догоджати чоловікові та його батькам, жінка не повинна була мати ніяких спеціальних талантів окрім покори. Ця паремія вкотре підкреслює пасивну роль жінки в китайському суспільстві.

- 女儿是枕头边的风。 Донька – це вітер біля подушки. Донька для свого батька має бути "ніби вітер біля подушки", тобто, має вірно служити йому та швидко, "як вітер", виконувати його накази.

Ця паремія підкреслює, що положення жінки в сім'ї було пригнобленим, другосортним, низьким за ієрархією. Тут вбачається бажання штучно обмежити свободу жінки, перетворити її на інструмент для насолоди, іграшку або рід для чоловіка, позбавити її доступу до інтенсивного громадського життя, обмежити межами дома можливості її пересування, створити залежність всіх дій і вчинків від чоловіка.

Отже, від народження жінка потрапляла в повну залежність до чоловіків, ставала служницею власного батька, мала виконувати всі його забаганки швидко і слухняно.

Таким чином, проаналізувавши третю групу паремій, які стосуються порівняння рис характеру чоловіків та жінок й опису взаємин між ними, ми дійшли висновку, що чеснотами жінки вважались 1) відсутність інших талантів, окрім покори 2) залежність від чоловіка (батька); в цілому ж положення жінки в родині й суспільстві в цілому було нижчим за ієрархією.

Отже, дослідивши вибрані прадавні та сучасні паремії китайської мови, до складу яких входить графема "жінка", ми можемо зробити висновок щодо положення жінки в сім'ї та суспільстві в цілому. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що внаслідок більш міцного закріплення у свідомості людей негативних явищ, а також відповідно до соціально-історичних передумов розвитку Китаю, жінку традиційно уявляли 1) тягарем для батьків; 2) безталанною, некорисною, обмеженою, балакуною істотою; 3) натомість наділеною такими чеснотами як життєва мудрість, послужливість, неухильне шанування традицій і покора; 4) цілковито залежною від чоловіка та міцно прив'язаною до його родини; 5) пасивною у виконанні соціальних ролей та ін.

Дослідження показало, що паремії, які б відбивали позитивні якості в образі жінки, набагато менше, ніж тих, що відбивають негативні якості. Пояснення цьому явищу можна знайти в результатах багатьох соціологічних досліджень. Паремії, що підкреслюють негативи жінки були спрямовані на підтримку нерівного статусу чоловіків та жінок. Нерівний статус створює підстави для упередженості, яка допомагає виправдовувати економічні та соціальні переваги тих, хто має владу й гроші. Доведено, як стереотипи по відношенню до жінок допомагають давати раціоналістичне пояснення їх підлеглому статусу: жінки повільно думають, занадто емоційні й примітивні, та їх задовольняє їхня підлегла роль. Жінки – "слабкі", місце жінки – дім, поруч із чоловіком [6, с. 225–236]. Це порушує гендерну рівновагу.

Витоки протиріччя у ставленні чоловіків до жінок (з одного боку підкреслення негативів, з іншого – висвітлення позитивних рис) ми вбачаємо в андроцентризмі наведених паремій, тобто орієнтованості останніх на декларацію точки зору чоловіків: позитивно оцінюються жіночі якості, які є ціннісними, приємними та корисними для чоловіків і негативно – ті, що не сприймаються ними як цінність та позитиви.

Отже, наше дослідження показало, що паремії є ефективними образними засобами вираження світосприйняття носіїв китайської мови. Зокрема, вони наочно демонструють уявлення прадавніх і сучасних китайців про жінку та жіночність, що дозволяє дослідити гендерний аспект китайської мови.

1. Дмитриева М. М. Гендерні ролі та їх відображення в мовній картині світу // http://linguistics.kava.kiev.ua/publications/2006/08/02/genderni_rol_i_ta_ih_63.html; 2. Телія В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1996; 3. Савенкова, Л. Б. Мысли о русских паремиях. // Сборник материалов. Часть 1. Русская народная пословица. 1999 <<http://www.nicomant.fils.us.edu.pl/mnt/1999-1/paremija.html>>; 4. 中国俗语大辞典. 上海, 1989; 5. Сидихметов В. Я. Китай: страницы прошлого. – Смоленск: "Русич", 2000. – 387 с.; 6. Майерс Д. Социальная психология. СПб.: Питер, 1997. – 668 с.